KRÓNIKA

LEHET-E AZ EMBERT AKARATA ELLENÉRE ÜDVÖZÍTENI?

Most volt húsz éve, hogy a fasizmus rémuralmának végnapjaiban, elpusztította az új magyar irodalom sok jeles képviselőjét, többek között Halász Gábort, Sárközi Györgyöt és Szerb Antalt. Ebből az alkalomból, a mártír írókra emlékezve, Boldizsár Iván a *Kortárs*ban beszámol arról a mentési kísérletről, melynek célja volt, hogy kiragadja a fasizmus karmaiból a három írót. Meg kell említeni, hogy Boldizsár bevallja: ezt az emléket húsz évig hordozta magában, de nem volt lelkiereje elmondani.

Boldizsár akkoriban jött ki a hadikórházból, ahova a frontról került. Az ellenállók tudomására jutott, hogy Szerb, Halász és Sárközi, akik munkaszolgálatosok voltak, egységükkel Budapesten tartózkodnak. Állítólag jól bánnak velük. Az ellenállók mégis elhatározták, hogy megszöktetik őket. Gondoskodtak búvóhelyről számukra. Egy Pesten rejtőzködő, , német hadifogságból megszökött volt holland tisztet beöltöztettek SS-katonának, Boldizsár „előléptette magát" századossá. Parancsot hamisítottak, mely szerint a három írót más helyre kell szállítani. Elmentek értük az iskolába, ahol a munkaszolgálatosok voltak. Az egység parancsnoka, egy honvéd hadnagy, a német nyelvű parancs ellenére sem akarta elengedni az írókat. Próbálta rábeszélni Boldizsár „százados urat", hogy ne vigye el őket, itt jobb soruk van. „Ne vidd el őket. Én itt vigyázok rájuk — mondta a hadnagy. — Nem lesz semmi bajuk... Ne vidd el, kérlek. Magyar ember vagy, százados úr. Ezek a németek nem tudják, kikről van szó. De neked tudnod kell... Ezeknek élniük kell..." És felsorolta a három író műveit, érdemeit. Boldizsár nem tudta, mit csináljon. Hívatta a munkaszolgálatos írókat. Ezek úgy vélték, jobb, ha maradnak. A holland azonban vinni akarta őket. Boldizsár viaskodott magában. Szerb Antal megszólalt: „Lehet az embert akarata ellenére üdvözíteni?" A mentőosztag engedett. „Ne aggódjanak értünk — mondták az írók. — Jó kezekben vagyunk. De ne beszéljenek róla sokat, mert még baja lehet belőle a hadnagynak. És köszönjük." Nem akartak elmenni. Biztonságosabban érezték magukat ott, mint egy rejtekhelyen. S azokban a nehéz pillanatokban is a jóakaratú hadnagyra gondoltak, őt féltették. Boldizsárék elmentek. Rájuk hallgattak.

A hadnagyot másnap leváltották, a munkaszolgálatosokat elvezényelték nyugatra. Két hét múlva a három magyar író nem volt már az élők sorában.

EGY ÚJ FOLYÓIRAT

Két évvel ezelőtt az argentínai Cordobában *Pasado y Presente* címmel háromhavonta megjelenő marxista folyóirat indult, s a zágrábi *Naše teme* legutóbbi száma az első évfolyam alapján — egyéves késéssel — rövid tájékoztatást közöl róla. A folyóirat körül, úgy tetszik, az alkotó szellemű marxizmust hirdető értelmiségiek tömörülnek, akiknek meggyűlt a bajuk az Argentin KP vezetőivel is, mert José M. Aricó, a folyóirat szerkesztője, egy cikkében kikel a megbélyegzés ellen, hogy munkatársai revizionisták, s visszautasítja azokat a vádakat, amelyek szerint az is revizionizmusukat példázza, hogy beköszöntő cikkükben egyszer sem idézték Lenint, meg az is, hogy az ideológiában is a békeszerető koegzisztencia elképzelését védelmezik. A marxizmust forrásainál tanulmányoztuk, azaz legnagyobb képviselőinél: Marxnál, Leninnél, Gramscinál — írja Aricó. — Természetesen lehetetlen azonos eredményre jutni, ha a marxizmust Kuusinen vagy Konsztantinov szövegeiből tanulják, „vagy ha Marx *Kéziratai*ból, Lenin *Filozófiai füzetei*ből vagy Gramsci *Történelmi materializmusá*ból".

Aricó kiemeli a leninizmus rendkívüli fontosságát a nemzetközi munkásmozgalomban. Úgy véli, hogy Lenin megfelelő szervezeti eszközöket teremtett a proletariátusnak az új, forradalmi szakaszban. Lenin kidolgozta „a szervezett osztálytudatként felfogott párt szükségességéről szóló elméletet, úgyhogy ez az élcsapat révén a proletariátus túlhaladja a közvetlen töredékességet és alárendeltséget".

Aricó foglalkozik aztán Lenin két műve, a *Materializmus és empiriokriticizmus* és a *Filozófiai jegyzetek* közötti különbséggel, rámutat a Marx és Engels filozófiai nézetei közötti különbségre, s ez szerinte nyilvánvalóvá teszi, hogy a szerzők közötti különbségek mindenkoron fennállnak, sőt egy szerző művein belül is igen gyakran nagy az ingadozás, ezért hát a marxizmus egyértelmű, hitelesített és hivatalossá tett magyarázata elképzelhetetlen. „Amikor végső konzekvenciákig védelmezik Marx vagy Lenin megfogalmazásának időtálló vagy idő feletti értékét, nem mást, csak hazai tolmácsainak csalhatatlanságát védelmezik", írja Aricó. Úgy véli, a tekintély csalhatatlanságának elve akasztotta meg az argentin kommunistákat abban, hogy kidolgozzák az argentin utat a szocializmusba. Kuba esete, ahol nem a kommunista párt, hanem egy maroknyi polgári értelmiségi vitte a népfelkelést a szocialista forradalomba, annak ellenére, hogy a hivatalos kommunista párt kezdetben elítélte küzdelmüket, jól példázza, mily kevéssé ismerték a latin-amerikai kommunisták hazájuk reális szükségletét és a forradalmi akció valóságos lehetőségeit. Ezért a XX. kongresszust korszakalkotónak véli a nemzetközi munkásmozgalomra nézve.

A *Naše teme* jegyzete szerint a folyóirat igen sok latin-amerikai anyagot közöl, de élénk kapcsolatot teremtett a munkásmozgalom és a marxizmus nemzetközi áramlataival is. Szembeszökően gyakran közli az olasz marxisták műveit. A múlt év

januári számában közli Lukács György Mi az ortodox marxizmus című esszéjét, s jegyzetben ismerteti a szerző életrajzi adatait, valamint a *Történelem és osztálytudat* sorsát, amelyből az esszét vették. Megállapítja, hogy mind a mai napig élettes mű ez, kiállta a bírálat, sőt az önbírálat pergőtüzét is.

Érdekes még, hogy a folyóirat figyelmét felkeltette Franz Fanon, a fiatalon elhunyt algériai orvos forradalomelmélete is. Talán épp ez példázza nagy hatósugarú, élénk érdeklődésüket: a fiatal algériai művei világszerte nagy feltűnést keltettek, s az érdeklődés egyre nő irántuk, hazai publikációinkban azonban még sehol egy sort sem olvashattunk róluk.

EGY KÖLTŐ ÚJJÁSZÜLETÉSE

Mint minden év végén, 1964 utolsó napjaiban is megszólaltatta a jugoszláv kritikusokat a *Književne novine* szerkesztősége: mondják el véleményüket az elmúlt év irodalmáról. Draško Redjep, miután felsorolta az elmúlt év néhány „irodalmi szenzációját": Veljko Petrović *Dah života* című könyvét, Nikola Milošević tanulmánykötetét, melynek címe *Antropološki eseji*, Andrej Hing könyvét *(Samoće)*, Dušan Matić *Bagdalájának* új kiadását, Stanislav Vinaver posztumusz könyvét, a *Zanosi i prkosi Laze Kostićát*, Husein Tahmiščić esszékötetét, Petar Šegedin *Orfej u maloj bašti* című művét, Miodrag Pavlović tanulmányainak gyűjteményét *(Osam pesnika)*, s megemlített még egy egész sor érdekes könyvet, melyek az elmúlt évben láttak napvilágot, bejelenti, hogy tavaly újjászületett egy költő.

Borislav Radovićnak hívják a költőt, akiről szó van, verskötetének címe pedig *Maina* (Szélcsend), s a Matica srpska adta ki. Radović, aki első két kötetében halk hangú, kifinomult lírájú költőnek bizonyult, majd Saint-John Perse-t Baudelaire-t fordította, most egészen új megvilágításban került elénk. A modern költészet olvasói nem lehetnek meg e nélkül a kötet nélkül, állítja Redjep. „A könyv szenzációs, mert bátran viselkedik győzelemben is, vereségben is" — fejezi be véleményét a kritikus.

MI A POP-ART?

Nálunk is napirendre került a Pop-Art, néhány kiállításon be is mutatkoztak képviselői. A *Delo* című belgrádi folyóirat decemberi számában Dragoš Kalajić foglalkozik az irányzattal. s többek között ezt írja:

A Pop-Art nem esztétika, de nem is etika, s nem is pátosz — hanem álláspont, intenció, amely ki akar fejezni bizonyos igazságokat, bizonyos jelenségeket, olyan eszközökkel, amelyeket a tömeg — fogyasztás és érintkezés tárgyai és szemantikája bocsátanak rendelkezésre. Nem lehet azt állítani, hogy a mozgalom eredményei ideálisak, s hogy ebben az alakjukban soká ellenállnak az idő vasfogának. Ellenkezőleg, az eredmények gyakran csak csökevényesek, hiányosak.. Mindenekfelett hiányzik egy áthatóbb és átfogóbb elemzés, egy ambiciózusabb szándék, valamint az egzaktabb és szilárdabb érvelés...

A Pop-Art semmi esetre sem a szó klasszikus értelmében vett művészet, mert nem lázadás, nem tirannizmus, nem stílus, nem tévedés, nem a beavatott iparosok kasztjának üzlete. A Pop-Art — álláspont, akció, nyíltság, a szándékosság álláspontja, a lekenyerezhetetlen logika akciója, a lény nyíltsága, s mint az intelligencia vulkánjából, úgy tör ki belőle egy új vitalitás, egy új optimizmus és egy oly régóta éhes remény lávája.

Nem lehet megjósolni, milyen gyorsan fog fejlődni, mint ahogy nem lehet azt állítani, hogy most aztán elhal a hagyományos festészet. Vannak jelek, melyek arra mutatnak, hogy a Pop-Art figyelmeztetéseit hasznosítani fogja a festészet, s tudni fogja, hol a helye...

A FÉNYKÉPÉSZ SZABADSÁGA

A brooklini föderális bíróság elkobozta az Evergreen Review júliusi számát Carl Shapiro (Pulitzer-díjas költő) és Wayland Young írásai, de leginkább Emil Cadoo fényképész illusztrációi miatt. Így hát ez a folyóirat is azok közé került, amelyek Amerikában már évek óta harcban állnak a szexuális irodalom körül. Az *Evergreen Review* augusztus-szeptemberi száma közöl néhány képet ezekből az illusztrációkból, és tiltakozó írással kíséri. Edvard Steichen, a Modern Művészetek Múzeumának igazgatója többek között ezt mondja:

Nem látom semmi akadályát, hogy ezeket az illusztrációkat megjelentessék, csupán a sajtószabadság akadályozását látom. Ezeknek a képeknek nincsenek olyan motívumaik, amelyeket ne láttunk volna már más művészeti ágakban, például August Rodin, egyik legnagyobb szobrászunk műveiben. Sohasem mondtak ki olyan elfogadható érvet, amely a fényképészt megfoszthatná attól a kiváltságtól, amit a szobrásznak vagy akármelyik képzőművésznek megadnak, amikor az emberi alakot szerelmi ölelésben ábrázolja. Ezeket a képeket művész készítette fényképezőgépe segítségével, és én a vulgárisnak nyomát sem látom bennük, sőt biztos, hogy nagyon messze vannak attól, amit általában pornográfnak neveznek. A fénykép, egy művész kezében, az élet interpretálására szolgáló médium. Ha a szerelmesek a szeretkezési aktusban rendellenesek, akkor rendellenes az egész emberi faj. Mindaddig, amíg a szeretkezést mint olyant nem hirdetik ki törvényellenesnek és míg az emberi faj kiirtása nem lesz a civilizáció célja, a szerelmesek szeretkezni fognak, és gyermekek születnek, és a művészek ezt ábrázolni fogják. Én ezekben a rényképekben nem látok semmi olyasmit, ami a legkisebb mértékben is rossz ízlésre mutatna, de mindenféleképpen nincs bennük semmi pornográfia. Minden más állítás, ami az ellenkezőjét szuggerálná, csak a kifejezésmód szabadságának a megsértését jelenti, márpedig erre a szabadságra minden művésznek joga van, tehát azoknak is, akik a kamerát használják valamilyen másfajta médium helyett.

AZ ELTŰNTEK FÖLDI MARADVÁNYAI

Új könyvet adott ki Heinrich Böll, egyike azoknak a kevés számú nyugatnémet íróknak, akiknek kialakult emberi és írói profiljuk van. Ez egy hosszú elbeszélés, (*Entfernung von der*

Truppe, Kiepenheur & Witsch), amelyben a negyvenhét éves Wilhelm Schmölder, kölni polgár, a házasságát és egyben generációjának sorsát meséli el. Íme például, hogyan írja le Böll a Becktold család epitáfiumát, ahonnan a mesélő nősül:

1. Hildegard Schmölder, született Bechtold, 1920. január 6-án született. 1942. május 31-én halt meg egy légitámadás alkalmával, Kölnben, a Chlodwigplatzhoz közeli utcák egyikében. Holttestét nem találták meg.

2. Engellbert Bechtold (Engel) 1917. szeptember 15-én született. 1939. december 30-án, Forcbach és St. Avold között egy francia őr agyonlőtte. Biztosan támadónak vélte, bár csak szökni akart. Holttestét nem találták meg.

3. Anton Bechtold 1915. május 12-én született. 1942 februárjában a kölni Reichard kocsma terasza mögött ölték meg; a mostani rádióállomás és a mostani Domherr település között, nem messze az idegenforgalmi irodától, just in front of the cathedral, ahol ma mit sem sejtő turisták és a rádió alkalmazottai fagylaltot szopogatnak. Holttestét nem találták meg, csak a doszszéiját. Kétszeres katonaszökevénynek van bejegyezve, tolvaj volt, és katonai holmival üzérkedett. Azzal vádolták, hogy a lebombázott házak pincéiben szökevényekből csoportot szervezett a nagy-német Wermacht ellen. Özvegye, Monika Bechtold, valamikor sokat beszélt róla, ma már egyáltalán föl sem említi.

BOLDOGSÁG A MODERN VILÁGBAN

Németországban a Schönemann Verlag kiadta az első könyvet a slágerekről *(Der Schlager. Bestandsaufnahme-Analyse-Dokumentation. Ein Leitfaden)*. Írója Hans Christoph Worbs, aki 293 oldalon tárgyalja a slágerek szociológiai, zenei és politikai feltételeit, és bő anyaggal támasztja alá: énekesekről, zeneszerzőkről és szövegekről. A *Welt und Wort* szeptemberi számában olvashattuk: Worbs szakértője, de nem kedvelője a slágernek. Komoly zenével foglalkozik, és egy könyve is megjelent Gustav Mahlerről. Ítéletei a szokványos slágerkritika előítéleteit tartalmazzák, amelyek teljesen fedik az egész kultúrkritika fogalmát. Két dolgot ró fel a slágernak: először azt, hogy nem tartalmazza azt a vitalitást, amit a népdalok, és mint gyári termék, nem igazi értékeket közvetít. Másodszor azt, hogy a sláger alapjában véve illúzió, szökés a valóság elől. Azonban végre be kellene látni, hogy a sláger nem irodalmi, nem zenei, hanem elsősorban ritmus-fenomén. Élvezni mindazt, amit közvetít, csak a hallgatás pillanatában és ritmikus együttműködéssel lehet. A sláger a modern technikai világ lehetséges boldogsága felé mutat. Hisz a boldogságban. Ez nem lenne modern? Ez szökés lenne?

A modern sláger valami új, még kezdetleges, de így is számottevő elem a modern szórakoztató tömegkultúrának. Meghirdetett dicsérete a ritmikus táncnak, erotikus boldogságnak. Mindenesetre, fejlődésének még a kezdeti stádiumában van. Az igazi modern ismertetőnek nem idegen kritériumokkal, a romantikus kultúrkritika mércéivel kellene ítélkeznie felette, hanem a saját kritériumaival, a tömegcivilizációra jellemző kritériumokkal. Mert a sláger a technikai világ, a városi kultúra és a XX. század tipikus terméke.

IRISZ MURDOCH LEGÚJABB KÖNYVE

Iris Murdoch tizenöt évvel ezelőtt úgy indult mint a háború utáni angol avantgard írók jelentős alakja. Az utóbbi időben regényeiben mind jobban a bizarr meglepetésekre törekszik. Ezt bizonyítja *Az olasz cselédlány* (The Italian Görl) című legújabb könyve is.

Ez a nyolcadik regénye. Egy családi gyásszal kezdődik. Edmund Narroway, egy negyvenkörüli legény, aki szülőfalujába megy, egy észak-angliai kisvárosba, özvegy édesanyja temetésére. Testvére Ottó, aki szobrász, feleségével és lányával Flórával várják. Flórának az arcáról lerí az átlátszó tekintet, amit azoknak a fiatal lányoknak az arcán veszünk észre, akik megszüntek gyerekek lenni. A krematórium előtt Edmund tanúja Ottó botrányos viselkedésének. Először azt gondolta, hogy beteg, vagy hogy a bánat hatalmasodott el rajta — és ekkor észrevette, hogy nevet. Először csak mintha fuldokolna, majd semmivel sem törődve teljesen átengedte magát a nevetésnek. Nevetett, röhögött. A kápolna szinte visszhangzott a nevetéstől. A temetés befejeződött.

A megrökönyödött Edmund hazatér a családdal, Ottó meg visszavonul inni a műtermébe. Izabella könyörög Edmundnak, hogy maradjon velük. („Te vagy az egyetlen ember, aki ki tudsz bennünket gyógyítani".) De Edmung, aki már sejtette, hogy életükben nincs méltóság és egyszerűség, elhatározza, hogy a délutáni vonattal hazautazik. „Lehet hogy igazad van, mondja Izabella. Abban van minden, hogy úgy érzem magam mint akit a ketrecbe zártak, és szörnyen unatkozok. Valamilyen izgalmasat szeretnék, pisztoly lövöldözést".

Ebéd után, Flóra bevallja, hogy állapotos, és arra kéri Edmundt, hogy keressen valahol orvost, akinél abortálhatna. Edmund elhatározza, hogy marad és Flóra segítségére lesz. Rövidesen rájön, hogy éppen elég izgalmat rejt a ház, még a megkínzott Izabella számára is elegendőt. A házbelieknek viszonyuk van egymással. Ottó bevallja, hogy viszonya volt asszisztensének, egy orosz zsidónak, Dávid Levkinnek a húgával. Levkin meg ahogy kitudódik akarattal ejtette teherbe Flórát, csak hogy Izabellát féltékennyé tegye, aki a szeretője és bolondul szerelmes bele.

Ütést ütés követ. Edmund már saját ép eszében is kételkedik és kezdi elveszteni az igazodást. Tudattalanul és ügyetlenül Flórához közeledik. Levkin azonban észreveszi és kigúnyolja: „Maga ugyanolyan komédiás, mint a bátyja, de ezt még csak nem is tudatosan teszi. Ő legalább egy tökéletesen nevetséges állat". Edmund kétségbeesésében öreg dajkájánál, egy olasz cselédlánynál (innen a könyv címe) keres vigasztalást. Már évek óta asszonyt, még csak meg sem érintettem", kiabálja. „Még lányt sem?" kérdezi a dajkája. „Még gyereket sem?" Végül Edmund is belátja, hogy féltékenység gyötri. „De annyi bizonyos, hogy nem szándékosan akartam ilyen pokoli körbe esni". Az ironikus Murdoch végül kiengedi a karmaiból, megkínzottan és csak akkor, amikor már biztos abban, hogy megtörtté és egyszerűvé vált", olyanná, mint a többi személy, „igazán természetessé."